

فرهنگ بشری / ۱

تاریخچه‌ی ادیان و مذاهب

در ایران

فرهنگ از زندگی و از مرگ نیرومندتر است

«مجموعه فرهنگ بشری»

آدمی نخست خود را می‌یابد آنگاه دیگران را و نیز جهان را. او در این سه میدان حضور دارد، یا با آنها همساز است و یا در کشاکش، و آنها نیز با او همچنین‌اند. از این تعاملهاست که فرهنگ زاده می‌شود - دانشها، ادیان، زبانها، فلسفه‌ها، تاریخ، هنرها و... فرهنگ جایگاه آدمی را در این ساختها هویدا می‌کند و او را برمی‌کشد؛ فرهنگ است که انسان را بدین منزلت که اکنون هست ارتقا داده است.

برآنیم که این ابزار را - که به هستی انسان معنی می‌دهد و او را در جهت تکامل به حرکت درمی‌آورد - در ابعاد گوناگونش بر شما بزرگواران عرضه داریم. از آنجا که فرهنگ را حد و مرز، و تکافوی بشر را پایانی نیست، کار ما بسیی صعب خواهد بود. در این سفر طولانی در قلمرو کمال بخشی که پیش روی ماست، همراه ما باشید.

دکتر مسعود جلالی مقدم

دکتر پیمان متین

تاریخچه‌ی ادیان و مذاهب
در ایران

مسعود جلالی مقدم

شرکت سهامی کتابهای جیبی

تهران : ۱۳۸۵

جلالی مقدم ، مسعود

تاریخچه ادیان و مذاهب در ایران / تألیف مسعود جلالی مقدم . - تهران :

امیرکبیر ، کتابهای جیبی ، ۱۳۸۵ .

۱۷۲ ص . ۱۷۸۱۱ م . م . - (فرهنگ بشیری ، ۱)

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا .

کتابنامه : ص . ۱۳۹ - ۱۵۱ . ISBN 964 - 303 - 055 - 5

نمایه .

۱ . ایران - دین - تاریخ . ۲ . اسلام - ایران - تاریخ . ۳ . اسلام - فرقه ها -

تاریخ . ۴ . ادیان - تاریخ . ۵ . ایران - تاریخ . الف . عنوان .

۲۰۰ / ۹۵۵

ت ۸ ج / BL۲۲۷۰

۳۱۲۶ - ۸۵ م

کتابخانه ملی ایران

شرکت سهامی کتابهای جیبی

با همکاری مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تاریخچه ادیان و مذاهب در ایران

تألیف : دکتر مسعود جلالی مقدم

چاپ اول : ۱۳۸۵

چاپ و صحافی : چاپخانه سپهر ، تهران

شمارگان : ۲۰۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ است .

شابک ۵ - ۰۵۵ - ۳۰۳ - ۹۶۴ - 5 - ISBN 964 - 303 - 055 - 5

مؤسسه انتشارات امیرکبیر تهران ، میدان استقلال

WWW.AMIR-KABIR.COM

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیشگفتار.....
۱۵	فصل نخست : پیش از اسلام.....
۱۵	دین در جوامع کوچک بومی.....
۱۷	دین ایلامیان.....
۲۱	ظهور زردشت.....
۲۴	رشد و گسترش دین زردشتی.....
۲۶	دین در عصر هخامنشی و اشکانی.....
۳۳	دین در عصر ساسانی.....
۴۱	دینهای که از بیرون مرزها به ایران آمدند.....

فصل دوم : از اسلام تا حمله‌ی مغول.....	۴۷
ورود اسلام به ایران.....	۴۷
اهل کتاب در ایران اوایل دوران اسلامی.....	۵۳
مانویان و زرتشتیان و دیگر جنبشهای دینی غیراسلامی.....	۵۵
اهل سنت و جماعت.....	۶۲
مذاهب کلامی در ایران.....	۶۶
خوارج.....	۶۸
حرکت دینی و اجتماعی شیعیان میانه‌رو.....	۷۰
مبانی تصوف ایرانی.....	۷۴
حرکتهای دینی و اجتماعی باطنیه.....	۸۱
غلات شیعه.....	۸۸
رشد تصوف از آغاز تا عصر مغولان.....	۸۹
فصل سوم : از حمله‌ی مغول تا عصر حاضر.....	۹۷
حمله‌ی مغولان به ایران و گرایشهای دینی ایشان.....	۹۷
جنبشهای شیعی در عصر مغولان و تیموریان.....	۱۰۰
نهضت صفوی.....	۱۰۳
رسمیت تشیع در ایران.....	۱۰۶
تفکر شیعی (اثنی عشری).....	۱۱۰
کشمکشهای اخباریان و اصولیان، شیخیه و مستکبرایان.....	۱۱۵
تصرف از حمله‌ی مغول به بعد.....	۱۱۸

سرگذشت پیروان دینهای دیگر از حمله‌ی مغول تا	
عصر حاضر.....	۱۲۶
باب و بهاء و آیشان.....	۱۳۳
ورود به عصر جدید.....	۱۳۷
منابع.....	۱۳۹
فهرست راهنما.....	۱۵۳

پیشگفتار

ملت یک موجود تاریخی است؛ یک ملت از تاریخ آن است که بر میاید و حادث میشود. هویت ملت یک هویت تاریخی است و به بیان دیگر هویت هر ملت در تاریخ و در گذشتهی آن شکل میگیرد و پس افکنده میشود، لذا هرگز نمیتوان یک ملت را بدون لحاظ کردن تاریخ آن شناخت. ملت ایران نیز جدا از این قانون کلی نیست و شناخت آن الزاماً موقوف به شناخت تاریخ آن است.

تاریخ البته جهات گوناگون دارد. بیگمان جمیع جهات حیات اجتماعی که در تاریخ پیگیری میشوند بهم پیوستهاند و هر یک تأثیرهایی بیشتر یا کمتر در مقاطع مختلف حیات ملی داشتهاند. اقتصاد، سیاست و فرهنگ تار و پودهای سازندهی جامعهاند و از هم جدایی ندارند؛ بدان سبب، تاریخ یک

ملت تاریخی است عام، و شامل هر سه جهت مذکور، حتی مکاتبی که یکی از این سه جزء را اصلی و برتر گرفته‌اند، از تأثیر عناصر دیگر بر این زیر بنا غافل نبوده‌اند. در حقیقت، هیچ تاریخی تمام نخواهد بود الا اینکه حیات جامع ملت مورد بحث را در نظر داشته باشد و از نقش عوامل تأثیر گذار مختلف غفلت ننماید.

شاید اغراق نباشد اگر بگوییم که در اکثر جوامع بشری، از جمله‌ی شون، مختلف سازنده‌ی فرهنگ، دین مهمتر و نافذتر از بقیه بوده است. شاید بتوان چنین ملتهایی را با صفت «دینی» نامبردار ساخت، زیرا دین بر آنها، بیش از سایر جنبه‌های فرهنگی، تأثیر نهاده است. بیشک ملت ایران چنین ملتی است و دین در حیات فردی و اجتماعی تمامی ایرانیان نقشی بسیار بزرگ داشته و دارد؛ لذا برای شناخت این ملت، و برای شناخت هویت آن، لازم است که تاریخ دین و اعتقادات و آیینهای آن مورد بررسی قرار گیرد، کاری که متأسفانه تاکنون به آن توجه کافی نشده و تاریخ دینی، که این پدیده را از آغاز تا امروز - با تمام پیوستگیها و گسستگیهای آن - در این کشور مورد مطالعه و بررسی قرار داده باشد، وجود ندارد.

تاریخچه‌ای که نوشته یا ترجمه میشوند غالباً تاریخ سیاسید؛ بعضی هم که به تاریخ فرهنگی عنایتی دارند، دین فقط گوشه‌نی از کلیت آن را شامل میشود، در حالیکه در ایران همواره دین محور حیات فرهنگی جامعه بوده است. ازینروی، وجود یک تاریخ جامع دین در ایران امری است مبرم و بسیار ضروری و راقم این سطور جداً بر این باور است که باید تاریخ دین در ایران به دست گروهی از دانشوران تاریخ و دینشناسان و عالمان مذاهب

و فرق اسلامی به نحو مبسوط تدوین شود و تأثیرهای آن بر سایر جهات اجتماع و تأثراتش از آنها بدقت مورد بررسی قرار گیرد.

دین پدیده‌نی است مستقل از سایر پدیده‌های اجتماعی، لکن بدون ارتباط با آنها هم نیست، و لذا امور سیاسی و اقتصادی حادث در ملت بر آن مؤثر واقع میشود. بعلاوه، از آنجا که هیچ ملتی نمیتواند برای مدتی طولانی در خود منزوی بماند و با ملت‌های دیگر مرتبط نشود، شؤون اجتماعی ملت‌های دیگر خواسته یا ناخواسته بر آن اثر میگذارند و در حرکت اجتماعیش سهیم میشوند. بنابراین حقایق، جریان تاریخی دین در یک ملت نیز از عوامل دینی و فکری خارج از مرزهای آن متأثر میگردد و یک تاریخ جامع دین در ایران بناچار باید به همه‌ی این تأثیر و تأثرها توجه کند. این کار بزرگ، بلاتردید، از عهده‌ی یک تن برنمیاید و جمعی از پژوهندگان توانا باید بدان دست یازند.

لکن تا آن زمان که این آرمان عالی محقق شود نمیتوان خاموش نشست و دست بکاری نزد. لافل میتوان چشمندازی از این پهنه‌ی عظیم ترسیم کرد و به پیشرفت آگاهی تاریخی مردم کمک نمود. بویژه جوانان تشنه‌ی آنند که از خود بیشتر بدانند و هویت حقیقی خویش را بهتر بشناسند. آنان باید به درک تاریخی مجهز شوند تا موجودیت خویش را در جریان‌ات کاذب و موهوم غرق نکنند و حیات آینده‌ی ملت بخطر نیفتد. البته بخشی از این آگاهی تاریخی، شناخت تاریخ دین و اعتقادات است و نمیتوان و نباید در انتظار انجام کار بزرگ تاریخ جامع دین، جوانان و مردم را بی‌نصب از اطلاعاتی - لافل اجمالی - در این زمینه نگه داشت.

کتابچه‌نی که فراهم آمده فقط با این هدف نوشته شده و هیچ ادعای دیگری ندارد. این دفتر فقط مقدمه‌نی است بر مطالعاتی که امید میرود بعدها صورت گیرد، و فقط گزارشی است از آنچه در گذشته‌ی دینی جامعه‌ی ما روی داده است.

اگر این گزارش کام تشنه‌ی آگاهی جامعه‌ی ایرانی را مختصری هم سیراب کند، راقم این سطور به نیمی از هدف خود رسیده است، و اگر انگیزه‌نی شود برای کارهای بزرگتر آینده، تمامی منظور و مطلوب او برآورده شده است.

دکتر م. جلالی مقدم

تهران - صندوق پستی ۳۱۳۴ - ۱۵۸۷۵

پست الکترونیکی:

m.jalali_moqaddam@yahoo.com